

RECEPTĂRI ȘI ANALIZE STEINHARDTIENE:
VALENȚE STILISTICE ȘI POTENȚE TEATRAL
DRAMATICE (I)

PĂTRUȚ NICOLAE BĂNĂDUC

Cuvinte-cheie: *stilistică, teatralizare, demnitate, eseu, jurnal*

A scrie sau a vorbi despre Nicolae Steinhardt (monahul Delarohia) și opera sa, cea mai potrivită metodă – mărturisirea Mitropolitul Antonie Plămădeală – ar fi aceea de a-l imita pe autor: să încerci o suită de microeseuri care s-o abordeze fragmentar, încercând cât mai multe fragmente care să înceapă să rotunjească totul, întregul.

Omul din textele steinhardtiene își dezvăluie o infinitate de componente greu de prins într-un singur portret și, încercându-l, ai avea mereu senzația că ceva ți-a rămas neabordat.

„Steinhardt, fără a putea fi acuzat de incoerențe, e un om alcătuit din bucăți, din cât mai multe bucăți a putut aduna mintea și sensibilitatea lui, dintr-un total infinit de bucăți”¹. De aceea e greu să te eliberezi de teama că nu ai scris esențialul sau nu ai scris totul.

Pe de altă parte, Nicolae Steinhardt aparține unui spațiu spiritual anume, iar radiografia în ansamblu a oricărui spațiu cultural reține puncte definitorii pentru evoluția axei sale. Se pare că spațiul cultural – spiritual românesc deține în plus particularități ce sunt în primul rând în funcție de experiențele concrete, iar nu actanți singuratici în așa-numita *arenă a istoriei culturale*.

¹ Antonie Plămădeală, *De la Alecu Russo la Nicolae Steinhardt*, Ed. Eparhială, Sibiu, 1997, p. 146.

Valențe stilistice în eseistica steinhardtiană

Puse sub semnul creației monahale, în parametrii acestui cronotop, eseurile/textele din volumul intitulat *Ispita lecturii* (ediție îngrijită de Ioan Pinte) propun același echilibru stilistic între un lexic apropiat cititorului comun și un lexic ce comportă virtuți meta-textuale, trimiteri la propria experiență (cărturărească, carcerală, monahală); se concretizează, astfel, un text inedit, cu valențe lingvistico-stilistice surprinzătoare. Iată un astfel de text din volumul amintit, ce poartă titlul *Demnitatea* (un substantiv comun articulat)¹:

„[...] Slugărnicia, poltroneria, învârteala, minciuna ne stau alături, ne însoțesc la fiecare pas și ne trag în haosul lor hâd, nu altminteri decât abisul metafizic pe Blaise Pascal. Doar simțământul acesta latent și dureros al demnității ne poate salva și conferi existenței noastre un strop de curăție și bună miroasă.”²

Observăm patru substantive ce „deschid” textul. Analiza trebuie susținută și din punct de vedere lexical, explicativ, notând semantis-mul posibil și comun al acestor substantive:

„*Slugărnicie* – atitudinea persoanei slugarnice; servialism.”³

„*Poltronerie* (de la *poltron* – om lipsit de curaj; fricos) – atitudine, faptă de poltron.”⁴

„*Învârteală* – învârtire, răsucire; (fam.) manevră (necinstită) folosită pentru obținerea unor profituri (personale).”⁵

„*Minciuna* – denaturare intenționată a adevărului; neadevăr; născocire, plăsmuire; flecuri, nimicuri.”¹

¹ Demnitatea pentru N. Steinhardt este echivalentul altui termen la fel de prețios, anume curajul; pentru acest termen, *Jurnalul fericirii* este un „dicționar” subliminal în construirea câmpului semantic al libertății umane ce asumă tocmai demnitatea și curajul.

² N. Steinhardt, *Ispita lecturii – inedite* (textul *Demnitatea*), ediție îngrijită și *Cuvânt înainte* de Ioan Pinte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 98.

³ *Dicționarul fundamental al limbii române explicativ, morfologic, ortografic și ortoepic*, autori: Gabriel Anghelescu (coordonator), Emilia Mareș, Alexandru Mușina, Tania Mușina (revizia finală a termenilor), Ed. Aula, Brașov, 2008, p. 1119.

⁴ *Ibidem*, p. 927.

⁵ *Ibidem*, p. 632.

Aici Nicolae Steinhardt întrebuițează *derivarea* pentru a sugera niște „stări”, „atitudini” pe care le repugnă constant la orice nivel cronologic al axei sale creatoare; cele trei substantive (plus cel de-al patrulea, „minciuna”, sunt toate de genul feminin, numărul singular, intenționând tenacitatea malefică și negativul unei normalități decăzute): „slugărnicia”, „poltroneria”, „învârteala” au în structura lor sufixe nominale cu un conținut semantic propriu, care participă la semnificația derivatului în ansamblu. *Gramatica limbii române* prezintă *substantivul* ca „o clasă lexico-gramaticală deschisă, ce reprezintă aproximativ 50% din totalitatea cuvintelor limbii române, fiind, alături de verb, o clasă fundamentală, implicată în definirea celorlalte clase gramaticale”²; când analizează *trecherile înspre clasa substantivului*³, în subcapitolul alocat *derivării*⁴ se arată că cele mai multe sufixe nominale impun „categoria conceptuală” a substantivului (fiind specializate semantic pentru anumite categorii de referenți); în acest sens, primele două substantive („slugărnicia” și „poltroneria”) prin cele două sufixe *-ărnicia*, *-eria*, se subordonează „atitudinii”, unui anumit fel de a fi determinat sau nu de un for ce ar impune aceasta. Celălalt sufix *-eala*, deși presupune polisemantism, impune un nume de acțiune: „învârteala” și are un tip de bază nesubstantival, anume una verbală: „a învârti”.

Expresivitatea stilistică adiacentă a celor două substantive, „slugărnicia” și „poltroneria”, constă în asocierea lor conceptului de lașitate sau obediență (necon condiționată); celelalte două, „învârteala” și „minciuna” par a fi fațeta dublă a conceptului de corupție (con condiționată).

Aceste atitudini semnifică pentru autor, care preferă a se explica pe sine într-o referențială exprimare, „spiritul șmecheresc”. Expresia nu e o noutate în limbajul actual, dar pentru Nicolae Steinhardt aceasta definește o stare morală; întrebăt fiind ce valori morale crede

¹ *Ibidem*, p. 733.

² *Gramatica limbii române, I Cuvântul*, Editura Academiei Române, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, 2005, p. 61.

³ *Ibidem*, p. 133.

⁴ *Ibidem*, p. 135.

că mai păstrează satul românesc, e de părere că se prezintă și el „grav contaminat și corupt”, motivând:

„Dovadă această declarație a unei bătrâne maramureșene, la Șurdești, lângă biserică. E întrebată de un grup de vizitatori străini – prin tâlmaci – cum trăiește, dacă nu duce lipsă de cele necesare traiului. Răspunde venerabila săteancă așa: cu ce câștigăm, cu ce *ni se dă*, cu *ce furăm*, cu ce pică, ne descurcăm.

Teribil răspuns, care arată cât de jos am coborât, în cât de adânci straturi a pătruns spiritul șmecheresc”¹.

Asocierea substantivelor în două perechi de cuvinte, *slugărnicia-poltroneria / învârteala– minciuna*, își găsesc reverberațiile în alegerea cuvântului *hâd* (adj. foarte urât, slut – cf. ucr. *hyd*²) utilizat aici ca determinant (adjectiv) al substantivului *haos* (s. n. 1. Stare primitivă, de neorganizare, în care, după cum presupuneau cei vechi, s-ar fi aflat materia înainte de apariția universului cunoscut de om; – în unele concepții teogonice – spațiu nemărginit, cufundat în beznă și umplut de „neguri”, în care s-ar fi găsit, într-un amestec confuz, elementele și materia înainte de organizarea lumii; stare de dezordine, primordială a materiei; personificare a acestui spațiu nemărginit sub forma divinității. 2. Fig. Stare generală de mare confuzie, dezordine mare, învâlmășeală, neorganizare – din fr., lat. *chaos*³).

Cele două noțiuni în discuție, definite conform *DEX*-ului, combină neologicul *haos*⁴ cu învechitul (ucrainian) *hâd* (care derivă în *hădoșenie*, o contaminare între *hâd* și *hidoșenie*⁵, iar *hidoșenie* derivând din *hidos*, care e de fapt un neologism, franțuzescul *hideux*⁶). Nu uităm faptul că litera *h* este plurivalentă¹ (are mai multe

¹ Zaharia Sângeorzan, *Monahul de la Rohia N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, ediția a II-a, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 10.

² *DEX – Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 447.

³ *Ibidem*, p. 444.

⁴ Florin Marcu, *Dicționar uzual de neologisme*, Ed. Saeculum I.O., București, 1997, p. 176.

⁵ *DEX*

⁶ *Ibidem*, p. 454.

valori fonetice), dar mai ales prin „oferta” ei stilistică în textul steinhardtian, impusă în funcție de caracterul vechi sau neologic al cuvintelor și de limba lor de origine. Consoana fricativă *h* (surdă), considerată neintegrată în sistemul limbii române standard², laringala/faringală³, utilizată în partea de început a cuvintelor *haos* și *hâd*, se deschide (prin sunetul *a*) și se închide (prin sunetul *â*), producând ceea ce cunoaștem a fi funcția emotivă sau expresivă a limbajului⁴ (steinhardtian în cazul de față). Remarcăm: emfaza ce ține de intonație (într-o posibilă sonorizare a textului remarcat); dar și anumite particularități în construcția mesajului (despre *demnitate*); o anumită selecție în inventarul de sinonime (pentru că ce sunt oare aceste patru substantive: *slugărnicie*, *poltronerie*, *învârteală*, *minciună*, dacă nu sinonime și antonime în același timp ale *demnității*?); folosirea gradelor de intensitate în forme verbale imediate și coercitive („ne *stau* alături, ne *însoțesc* la fiecare pas și ne *trag* în haosul...”), verbe ce impun metalingvistic *starea/stagnarea*, *locația/legarea*, *mișcarea/căderea* condiției umane în procesul dezumanizării din perioada regimului totalitar al comunismului politic impus în timpul scrierii textelor sale.

Aceste atitudini revelate din textul propus analizei noastre își au greutatea lor, densitatea și adâncul întrepătruns atât de sugestiv în simbolul termenului *haos*; după cum există și decădere morală, tot așa de bine „moralistul” existențial Nicolae Steinhardt are și soluția *abisului metafizic*; aici el construiește o comparație cu ajutorul unui adverb de negație: „*nu* altminteri decât abisul metafizic pe Blaise Pascal”. Termenul *abis* consună cu *haos* în zona lor comună de profunzime subconștientă; are sensul prim (dar și figurat în același timp) de prăpastie, adâncime foarte mare, hău, genune, dar și

¹ *DOOM – Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română – Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2005, p. XXIX.

² Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 81.

³ *Introducere în lingvistică*, elaborată de un colectiv condus de acad. prof. Al. Graur, ediția a III-a revizuită și adăugită, Ed. Științifică, București, 1972, p. 66.

⁴ Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 66.

rezonanțele unui proces în desfășurare: poate însemna partea profundă a unui fenomen.¹ Fenomenul vizat de Nicolae Steinhardt este, prin excelență, metafizic, îi dă un conținut cu valențe filosofico-mistice din experiența lui Blaise Pascal (1623-1662)², socotit a fi un filosof încadrat între raționaliști, cel mai profund religios al timpului său³; iată o temere a acestuia vizată în creația autorului nostru: „Dovezile metafizice ale existenței lui Dumnezeu sunt atât de încâlcite, încât au un impact neglijabil; și chiar dacă ele ar ajuta pe cineva, efectul ar persista numai atâta vreme cât aceștia urmăresc efectiv demonstrația. O oră mai târziu, însă, ei s-ar teme să nu fi comis o greșeală. *Ceea ce ei au agonisit prin curiozitatea lor vor pierde prin mândrie* (Sf. Augustin, *Predici*, CXLI). Acesta este rezultatul unei cunoașteri a lui Dumnezeu la care se ajunge fără Iisus Hristos... În schimb, cei care L-au cunoscut pe Dumnezeu printr-un mijlocitor sunt conștienți de propria lor nimicnicie”⁴.

Tuturor elementelor dezumanizante din începutul textului (afla în prima parte a fragmentului), Nicolae Steinhardt opune în mod salvator *demnitatea* ca simțământ, și acesta „latent și dureros”, pentru că de la un punct ține de curaj și asumarea unei libertăți: „ne poate salva și conferi existenței noastre un strop de curăție și bună miroasă”.

Fragmentul e scris la numărul plural, autorul întrebându-se această categorie gramaticală cu scopul de a ne cuprinde într-o solidaritate conștientă și necesară existenței: „stropul de curăție” e reverberația convertirii sale, a experienței baptismal-monahală pe care o împărtășește prin scriitura sa tuturor lectorilor avizați; finalul e semnat printr-un stil propriu, autorul ne surprinde cu utilizarea unui

¹ *Dicționarul fundamental al limbii române explicativ, morfologic, ortografic și ortoepic*, ed. cit., p. 10.

² Pascal a înțeles că adevărul creștinismului se află la o adâncime mai mare decât argumentele raționale; a fost profund conștient de adevărate natură a religiei, adevărul neputându-l descoperi decât riscându-ne viața pentru el.

³ Colin Brown, *Filosofia și credința creștină*, traducerea Daniel Tomuleț, Ed. Cartea Creștină, Oradea, 2000, p. 63.

⁴ Blaise Pascal, *Cugetări*. Text stabilit de Leon Brunschvicg, ediția a II-a, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Ed. Aion, Oradea, 2000, p. 217.

termen original: „(bună) miroasă”. Cei care citesc acest text la un interval ce se măsoară în timp deja cu deceniile, ar fi tentați să înlocuiască, corectând, cu expresia „bună mireasmă”, utilizată în limbaj liturgic¹, și care indică fie un miros plăcut (răspândit mai ales de flori), fie o substanță aromatică (tămâia) pentru parfumare²; există și termenul de „miroznă”, de data aceasta un regionalism, care poate fi apropiat ca sens cuvântului întrebuințat de Nicolae Steinhardt: e cert să spațiul eclesial în care a ales să viețuiască până la sfârșitul vieții pământești i-a influențat gândirea și în felul acesta modul de a se exprima.

„Miroasă” indică și prezența unui simț esențial: mirosul. Nu ne miră faptul la autorul nostru hotărât a se comunica dincolo de text, dincolo de funcțiile limbajului adnotate și dezvăluite în manualele și studiile lingvistice ori științifice de orice gen și domeniu existent.

¹ *Liturghier*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 169.

² *DEX*